

Gränsöverskridare i förskoleklassen – konstruktioner av kön i barns vardag

Foto: Jennifer Liljevald Tydén

Ylva Oldenbring

*Fil.dr och universitetslektor i
pedagogik. Verksam vid
Högskolan i Borås*

Barns vardag är på många sätt mångfasetterad, inte minst när det gäller konstruktioner av kön. I denna artikel studeras konstruktioner av kön i termer av hur barns gränsöverskridande agerande framträder i en förskoleklass i Sverige. Studien baseras på etnografiskt fältarbete och mer specifikt är det så kallade episoder av en pojkes och en flickas agerande som närmare studerats. Resultatet pekar på att pojkens agerande får mer uppmuntran från pedagogernas sida, medan förhållningssättet rörande flickans agerande är mer ambivalent i sin karaktär.

De flesta barn i Sverige kommer i ett mycket tidigt skede i sina liv kontakt med det svenska utbildningssystemet. All utbildning i Sverige är reglerad enligt skollagen (SFS 2010:800 2010) och enligt rådande regelverk ska alla barn oavsett ekonomiska förhållanden eller var i landet de bor erbjudas likvärdig utbildning. Den första utbildningsinstans som barnen möter är förskolan. Förskolan är en frivillig skolform och från det att barnet fyllt ett år är varje enskild kommun ålagd att erbjuda förskoleplats. Den hösttermin då barnet fyllt sex år är det varje kommuns skyldighet att även erbjuda barnet en plats i förskoleklass. Förskoleklassen är, i likhet med förskolan, en frivillig och enskild skolform. Från det kalenderår då barnet fyllt sju

år råder allmän skolplikt i Sverige. Alla barn ska då erbjudas kostnadsfri nioårig obligatorisk grundskola.

I den här artikeln riktas intresset mot de barn som befinner sig i gränslandet mellan förskola och skola, det vill säga barn i förskoleklassen. Att en förskoleklass valdes till studien hör samman med att studier genomförda i förskoleklasser fortfarande tillhör undantagen inom pedagogisk könsforskning (Odenbring 2010). En av grundpelarna i det svenska utbildningssystemet handlar om den demokratiska värdegrunden och likvärdig utbildning oavsett till exempel kön. Bland annat står följande föreskrivet i Läroplan för grundskolan, fritidshemmet och förskoleklassen, Lgr 11 (Skolverket 2011:8): "Skolan har ett ansvar för att motverka traditionella könsmonster. Den ska därför ge utrymme för eleverna att pröva och utveckla sin förmåga och sina intressen oberoende av könstillhörighet."

I denna artikel studeras kritiskt hur barns möjligheter att pröva och utveckla sina förmågor och intressen, i termer av gränsöverskridanden, framträder lokalt i en förskoleklass.

Metodologi

Teoretiskt utgör Thornes (2005) begrepp gränsöverskridande ('crossing', s. 121) och gränsupprätthållande ('borderwork', s. 64) de huvudsakliga analytiska verktygen i föreliggande studie. Thorne definierar gränsöverskridande som situationer då pojkar och flickor utmanar och också får tillträde till det andra könets aktiviteter. Min förståelse av begreppet är emellertid något vidare än så. Enligt min tolkning omfattar gränsöverskridande inte endast fysiskt tillträde till olika aktiviteter, utan inbegriper även situationer då barn utmanar traditionella förväntningar utifrån kön. Traditionella förväntningar utifrån kön och rådande könsnormer baseras vanligen på ett dualistiskt synsätt på kön. Exempelvis tar detta sig uttryck i att flickor både förväntas agera som och tillskrivs egenskaper som ordningsamma, tystlåtna, försiktiga, otekniska och mogna. Förväntningar och egenskaper som vanligen tillskrivs pojkar enligt rådande normer är att de är slarviga, högljudda, utåtagerande, tekniska eller omogna (se till exempel Connell 2002; Davies 2003a; Odenbring 2010). Gränsupprätthållande omfattar å sin sida situationer då gränser eller skillnader mellan könen upprätthålls eller skapas (Thorne 2005).

Ovanstående resonemang anknyter också till teoretiska resonemang om att könskonstruktioner är pågående sociala processer som varierar beroende på kulturell kontext (Connell 2002). Utifrån detta synsätt kan kön variera såväl lokalt, regionalt som globalt. Gränsöverskridande kan enligt den teoretiska förståelsen i denna artikel både variera och framträda i olika konstellationer och sammanhang. Det bör emellertid påpekas att det inte råder konsensus inom forskningsfältet hur begreppen gränsöverskridande och gränsupprätthållande kan tolkas och appliceras, den debatten går jag inte närmare in på här.

Värt att nämna i sammanhanget är hur begreppet kön används och förstås i föreliggande artikel. Den teoretiska förståelsen av begreppet grundar sig i teoretiska antaganden om att kön är socialt och kulturellt konstruerat och varierar över tid (Connell 2002). Min teoretiska förståelse tar också sin utgångspunkt i Paechters (2006) resonemang om att kroppar både är biologiskt och socialt konstruerade. Kroppar i sig är inte neutrala objekt; det är genom mänskliga praktiker som kön konstrueras.

Empirin som presenteras i artikeln baseras på etnografiskt fältarbete som genomförts i förskoleklassen Bläckfisken i Storgöteborg. Förskoleklassen Bläckfisken är en del av Hjortronskolans rektorsområde och verksamheten är även förlagd i Hjortronskolans lokaler. På Hjortronskolan går barn från förskoleklass upp till skolår nio (6–16-åringar). Geografiskt är Bläckfisken lokaliserad i stadsdelen Körbärsdalen, en stadsdel vars invånare socialt kan definieras som medelklass i och med att en hög andel av dem har eftergymnasial utbildning. Andelen invånare med rötter i andra länder ligger under det statistiska genomsnittet i Storgöteborg (Göteborgs stadskansli 2007). I studien ingick sammanlagt 20 barn, varav 14 var pojkar och sex var flickor. I Bläckfisken utgjorde tre personer ordinarie personalstyrka men relativt ofta arbetade även vikarierande personal i verksamheten. Studien följer de forskningsetiska principer som är fastställda för humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning (Vetenskapsrådet 2002). Samtliga föräldrar till deltagande barn har blivit informerade om studiens syfte och gett sitt skriftliga samtycke till sitt barns deltagande. Detsamma gäller för deltagande personal. För att upprätthålla deltagarnas konfidentialitet är samtliga namn på deltagare samt verksamheter i studien fingerade.

Fältarbetet i Bläckfisken genomfördes under drygt en termin och baserades på observationer, inter-

vjuer och fältsamtal. Genom att studera vad som sades och gjordes i verksamheten och ställa relevanta frågor utifrån studiens syfte, har relevant data för studien kunnat generas (jämför Hammersley och Atkinson 1990). Genom att studera Bläckfiskens verksamhet under en längre tid gavs vi också möjlighet att studera processer över tid och återkommande mönster i verksamheten (jämför Jeffery och Troman 2004). Inledningsvis genomfördes fältarbetet enligt så kallad kompakt tidsform, vilket innebar att jag bedrev fältarbete varje dag under en treveckorsperiod. Därefter, det vill säga resterande delen av fältarbetet, bedrevs arbetet löpande en till två dagar i veckan. Denna så kallade periodiska tidsform är särskilt lämpad när forskaren vill studera olika typer av strukturer, till exempel könskonstruktioner i utbildning (Jeffery och Troman 2004).

Empirin i artikeln kommer att presenteras enligt principen episoder (Lappalainen 2008), vilket innebär att det är specifika händelser och specifika personer som är fokus för analysen. Som etnograf avser jag med andra ord att rikta blick och fokus mot specifika händelser och beskriva dem. I denna artikel riktas fokus mot specifika händelser som rör barnen Sonyas och Eriks gränsöverskridande agerande.

Gränsöverskridaren Sonya

Sonya är en flicka som ger intryck av att veta vad hon vill och vad hon är intresserad av. Bland annat betonar hon vikten av ordning och reda, vilket hon också vill hjälpa till att upprätthålla i verksamheten. Ordning och reda är även en viktig del av den rådande praktiken, men trots det är inte alltid Sonyas spontana hjälp uppskattad av personalen (Odenbring 2010). Förskolläraren Helena beskrev till exempel för mig vid ett tillfälle Sonya i termer av kontrollbehov. I fältanteckningarna finns även noteringar om tillfällena då Sonya påtalar konflikter i verksamheten och ber om förskollärarnas stöd. I samband med det blir hon inte

sällan anklagad för att vara en skvallerbytta (jämför Thorne 2005). Vid ett av dessa tillfällen ifrågasätter emellertid Sonya en av förskollärarnas reaktion, vilket slutar med att hon både får rätten på sin sida och det stöd hon efterfrågar, vilket demonstreras i fältutdraget nedan.

Barnen i Bläckfiskens äter mellanmål i skolmatsalen. Under mellanmålet pågår olika aktiviteter vid de olika borden. Olle och Carlos leker en slags matlek som går ut på att de äter en bit smörgås, öppnar munnen och lutar huvudet bakåt och hostar med öppen mun. De ser roade ut. De får tillsägelse av förskolläraren Marie att sluta med vad de håller på med. Vid Sonyas bord är det några barn som rapar och Sonya blir upprörd över detta. Hon vänder sig till Marie och ber om hjälp. Marie hävdar att hon skvallrar. Sonya svarar att hon inte tycker [det] är något konstigt att hon sagt till Marie om rapningen: Jag säger ju till dig. Marie säger därefter till om rapningen som upphör. (Fältanteckningar, skolmatsalen, Hjortronskolan)

Man skulle kunna säga att Sonya går sina egna vägar; hon vågar ifrågasätta auktoriteter och hon går även gå sina egna vägar när det handlar om att bejaka sina intressen. Ett av Sonyas främsta intressen är att klättra i träd, vilket både uppmuntras och motarbetas från förskollärarnas sida. I fältutdraget nedan beskrivs ett tillfälle då Sonya visar ett sår på sin mage som hon fått i samband med att hon klättrat i ett träd. Det är morgon och det är fria aktiviteter. Vid bordet mellan soffan och bokhyllan i Bläckfiskens stora rum sitter Fanny och Clara och leker med figurer gjorda av modellera. Figurerna är placerade på brickor. De leker ett slags rollspel med sina lerfigurer. Detta är en återkommande lek i vilken det finns olika familjekaraktärer och husdjur. (...) Efter en stund ansluter Sonya och sätter sig vid bordet. Hon har med sig sin bricka med lera, vilken hon precis som Fanny och Clara har hämtat från brickstället som står i anslut-

ning till bordet. Förskolläraren Helena kommer och sätter sig bredvid Sonya. Hon frågar henne hur det är med magen. Det framgår av samtalet att Sonya har skadat sig när hon klättrat i ett träd. Sonya lyfter på sin tröja och visar sårskorpan på magen. Helena betonar att Sonyas klättrande är en lek och att det inte var något slarv att hon trillade ned. Hon betonar också att Sonya gillar att klättra i träd och att hon kan fortsätta att göra detta. Det är inget som föräldrarna behöver vara oroliga över säger Helena. Vikarien Maria kommer också bort till bordet och vill se på Sonyas sårskorpa. Sonya lyfter på sin tröja igen och visar sårskorpan även för Maria. Helena visar ett ärr hon har på hakan som hon fått en gång. Maria drar upp sitt ena byxben och visar ett ärr hon har på benet. Sonya kommenterar att det inte att det ser så farligt ut. (Fältanteckningar, Bläckfisken)

Ett av Sonyas stora intressen är att klättra i träd, men ibland går det inte riktigt som man tänkt sig. Av fältutdraget framgår det att Sonya råkat ut för en olycka och skadat sig i samband med att hon klättrade i ett träd. Helena kommenterar händelsen och uppmuntrar Sonya att fortsätta att klättra i träd. Hon betonar att olyckan inte ska hindra henne att fortsätta att göra saker som hon tycker om. Genom denna typ av uppmuntran förstärker Helena Sonyas agerande och intresse att klättra i träd i positiv bemärkelse. Samtalet mynnar sedan ut i att både Helena och Maria visar upp gamla ärr som de fått i samband med att de skadat sig en gång i tiden, vilket kan ses som ett sätt att skapa samhörighet och ytterligare förstärka Sonyas agerande. Vid detta specifika tillfälle uppmuntras Sonyas agerande, men vid ett senare tillfälle sker en förändring i Helena förhållningssätt, vilket demonstreras i nedanstående fältutdrag.

Det är fredag och i sedvanlig ordning är det utflykt i stadsparken. Efter en stunds promenad över stock och sten samlas barngruppen vid ett skogsparti där

det växer små knotiga tallar. Vid denna del av parken uppehåller sig barngruppen resten av utflykten för att äta medhavd matsäck och för att leka. Med anledning av "klätterträden" kommenterar Helena att Sonya får ta det lugnt med klättrandet så att hon inte får sår på sin mage, som hon fått vid ett tidigare tillfälle. (Fältanteckningar, stadsparken)

Det verkar finnas en ambivalens hos förskolläraren Helena om hur hon ska förhålla sig till Sonya och klättringen. Vid detta tillfälle poängterar hon för Sonya att hon bör vara försiktig med klättrandet, så att hon inte skadar sig igen, vilket kan ses vara uttryck för omsorg från Helenas sida. Å andra sidan var budskapet tidigare att Sonya skulle fortsätta att bejaka sitt klätterintresse. Efter att tidigare ha varit mer tillåtande till klättringen sker i denna episod ett slags vändning i Helenas förhållningssätt. Vändningen kan ses vara uttryck för gränsupprätthållande i och med att Sonya nu blir uppmanad av att ta det lugnt med klättringen. Det finns emellertid inget noterat i observationsanteckningarna om huruvida Sonya valde att klättra under utflykten eller inte.

Att som Sonya utöva en fysisk aktivitet av detta slag är ett agerande som inte tillskrivs flickor enligt rådande normer (jämför Evaldsson 2003; Francis 1998; Thorne 2005). Tidigare studier (Davies 2003b) visar att flickor betydligt oftare än pojkar uppmanas att vara återhållsamma och försiktiga och de har även kravet på sig att vara välvärdade. Det har emellertid gjorts studier i förskolan som beskriver motsatsen. Davies (2003a), som genomfört studier i australiensisk förskolekontext, skriver bland annat om detta i en av sina studier. I en av de undersökta förskolorna beskriver hon två flickor som brukade vara klädda i blommiga spetsklänningar på förskolan. Detta hindrar emellertid inte flickorna att vara fysiskt aktiva, högljudda, snoriga och smutsa ner sig i sin lek med varandra. Det finns även dagar då flickorna inte är lika

välklädda, vid dessa tillfällen utför de sin lek iklädda träningsoverall, skriver Davies. Flickornas höga status i gruppen tillsammans med att det på den undersökta förskolan finns en acceptans för att vara fysisk aktiv och högljudd i sin lek innebär att varken klädval eller agerandet i sig utgör något hinder för flickornas del. Dessa flickor lyckas framgångsrikt att anamma både traditionellt kodade feminina och maskulina domäner utan att bli ifrågasatta, vilket Davies (2003a) definierar i termer av en säker form av femininitet.

Klädsel och dess symbolvärde kan även ta andra uttryck i förskolan. Hellman (2008, 2010) visar till exempel i sin avhandlingsstudie hur symboliskt laddad färgen rosa var för pojkarna i en av de undersökta förskolorna. Flickornas rosa klädsel blev pojkarnas argument för att exkludera flickorna från sin Batmanlek. En av flickorna i barngruppen lyckades emellertid genom förhandling få tillträde till pojkarnas Batmanlek trots att hennes rosa klädsel först ifrågasattes som lämplig klädsel för leken. Denna flicka var framgångsrik genom sitt agerande, de andra flickorna i barngruppen var inte lika lyckosamma, skriver Hellman.

Att som Sonya i förskoleklassen Bläckfisken utmana rådande föreställningar om kön är inte det lättaste alla gånger. Tidigare studier (Davies 2003a; Epstein 1999) visar att det går att utmana traditionella förväntningar till en viss gräns, men den flicka som går långt utanför givna ramar riskerar vanligen att bli ifrågasatt och motarbetad av omgivningen. Studier (Davies 2003a; Odenbring 2010) pekar också på att positionen i gruppen samt den sociala miljön är av betydelse för vilket handlingsutrymme man faktiskt får när det gäller möjligheten till gränsöverskridande. Det kommer bland annat belysas i nästa avsnitt som fokuserar gränsöverskridaren Erik.

Gränsöverskridaren Erik

Erik är en pojke som ger uttryck för att veta vad han vill och vad han tycker. Som person kan Erik, i likhet

med Sonya, beskrivas som aktiv. Han brukar hitta på många olika saker, såväl stillasittande som rörelserelaterade aktiviteter ingår i hans repertoar. Genom sitt mångfasetterade agerande hamnar Erik i situationer som kan definieras som gränsöverskridanden, som en morgon då Erik målar sin naglar med en tuschpenna.

Det är morgon och barnen har fria aktiviteter i väntan på samlingen. Vid ett av borden i Bläckfiskens stora rum sitter Leila, Clara, Fanny och Hilding och ritar. Vikarien Åsa sitter också vid bordet vissa stunder. /.../ Barnen småpratar lite grand med varandra, men de arbetar också långa stunder under tystnad. /.../ Efter en stund kommer även Erik bort till bordet och sätter sig vid en av platserna. Han tar Fannys sax och Fanny protesterar: Det är min sax! Han börjar också pilla med Fannys papper och Fanny säger till honom att han ska rita på ett eget papper och inte på hennes. Alla flickorna vid bordet utropar att han ska ta ett eget papper. Man behöver inte ta ett eget papper, svarar Erik. Clara lämnar bordet och sätter sig vid bordet i mitten av rummet och börjar spela dinosauriespelet med vikarien Åsa. Erik börjar måla sina naglar med en mörklila tuschpenna. Leila kommenterar detta och går bort till Clara som sitter vid ett annat bord: Clara, Erik målar nagellack! Clara tittar upp och säger leende: Neeej.

Erik svarar: Jag har bara målat nagellack.

Vikarien Åsa tittar upp och kommenterar det hela med: Tjusigt!

Oliver sticker ut huvudet från Gröna rummet [ett av lekrummen] och lyssnar spant på samtalet. Stämningen runt omkring bordet och i rummet är uppsluppen. Erik hjälper sedan Fanny att färglägga sina naglar med tuschpenna. Medan Erik färglägger Fannys naglar visar Hilding sin teckning för Erik och säger: Vilken av dödsskallarna är häftigast? Erik tittar snabbt upp och pekar på en av dem med tuschpennan han har i handen. Hilding kommenterar att

han ska stryka över de andra, vilket han sätter igång och göra. När Fannys naglar är färdigmålade börjar Fanny och Erik vika pappersplan. (Fältanteckningar, Bläckfisken)

Det händer en rad saker som är intressanta att fästa uppmärksamheten vid under detta specifika observationstillfälle. När Erik slår sig ner vid bordet där flickorna sitter inleder han med att ta Fannys sax och papper från henne. Både Fanny och de andra flickorna runt bordet protesterar mot Eriks agerande. Från Eriks sida kan detta både vara ett sätt att positionera sig gentemot flickorna men också ett försök att få Fannys uppmärksamhet. Därefter börjar Erik att måla sina naglar med en lila tuschpenna, vilket kommenteras och noteras av såväl andra barn som vikarien Åsa. Hela situationen verkar både vara intressant och rolig för de närvarande. Erik bekräftar helt enkelt vad han gör och målar klart sina naglar. När han målat klart sina naglar fortsätter han att hjälpa Fanny att måla sina naglar. När det gäller Erik och hans förkärlek för utsmyckningar finns det även andra situationer där det kommer till uttryck, vilket demonstreras i nedanstående fältutdrag.

Det är morgon och barnen ska strax ha samling. Barnen börjar därför ställa upp på led på guldlinjen [En kopparlist på golvet]. Erik vänder sig till Helena och säger: Kolla, Helena. Mitt guldhalsband. Helena kommenterar att det är fint. Christian som står bredvid utropar: Äkta guld! Erik svarar att det stämmer. Christian, Carlos och Sven som står vid Erik studerar hans halsband. Helena samlar sedan ihop barnen för att påbörja samlingen. Hon börjar prata om dagens utflykt. (Fältanteckningar, Bläckfisken)

I ovanstående exempel har Erik på sig ett guldhalsband som han visar för Helena. Helena kommenterar att halsbandet är fint. Pojkarna som står runt omkring Erik visar också intresse för halsbandet. Genom de

reaktioner Erik får från omgivningens sida verkar det vara helt oproblematiskt att han har på sig ett guldhalsband, utan det utgör snarare fascination.

Det är inte alltid självklart att omgivningen visar samma acceptans gentemot pojkars agerande. Francis (1998) beskriver att uppfattningen om vad som definieras som maskulint ofta är fragilt (se även Davies 2003a; Epstein 1999; Epstein och Johnson 1998). Det framgår till exempel i samband med barns rollekar. Tidigare studier (Francis 1998) visar att pojkar i större utsträckning än flickor väljer traditionellt manliga karaktärer i sin lek. Det finns emellertid exempel på studier (Odenbring 2010) genomförda i förskolan som pekar på andra tendenser i samband med organiserad ringlek. I den ringlek som beskrivs i Odenbrings (2010) studie ingick olika traditionella karaktärer, men för de pojkar som blev tilldelade en av huvudrollerna var det väsentliga att få en av huvudrollerna i ringleken. För dessa pojkar blev karaktärernas kön av sekundär betydelse, däremot blev positionen i gruppen avgörande för vilket handlingsutrymme de olika pojkarna fick under genomförandet av själva ringleken (se även Löfdahl och Hägglund 2006, 2007).

Ovanstående exempel kan anknytas till Connells (1999, 2002) resonemang om att det finns olika typer av maskuliniteter med varierande inbördes relationer. Relaterar man detta resonemang till olika utsmyckningar och attribut, visar bland annat tidigare studier att olika attribut får varierad innebörd inom olika grupper och beroende av sammanhang (Hellman 2008; Nordberg 2005).

Eriks sätt att uttrycka sig och konstruera maskulinitet i förskoleklassen Bläckfisken kan ses vara uttryck för en form av så kallad säker form av maskulinitet (jämför Davies 2003a). I de lekar som han deltar i är det inte sällan som han tar ledarrollen och han visar

både ömhet och irritation när kompisarna slår sig. Det är egenskaper som vanligen tillskrivs antingen traditionellt kvinnliga respektive manliga egenskaper (jämför Connell 2002). Erik växlar mellan olika roller och man skulle kunna beskriva det som att Erik vandrar över gränserna och har multipla roller (jämför Thorne 2005). En sannolik förklaring till att han tillåts göra det är hans starka position i gruppen. Att Erik, som i fallet med utsmyckningarna, dessutom genomgående får positiv bekräftelse skapar också förutsättningar för honom att vara en gränsöverskridare och att agera på ett sätt som inte vanligen förväntas av pojkar utifrån rådande normer.

Gränsupprätthållanden i förskoleklassen Bläckfisken
Det finns emellertid också exempel på situationer i Bläckfisken som pekar på att gränser snarare upprätthålls då det handlar om att använda attribut som anses vara traditionellt könade. Det framkom till exempel i samband med en samling i slutet av terminen då barnen fick redogöra för vad de skulle göra under julhelgen och vilka de skulle fira jul med.

Barnen sitter i ring på golvet och en adventsljusstake är placerad framför Helena som leder samlingen. De fyra adventsljusen tänds och fyra barn får läsa upp julramsor. Helena inleder sedan dagens upprop. I dag ska barnen berätta vad de ska göra i jul och vilka de ska fira jul med. När det är Andreas tur kommenterar Helena att tomten nog har skrivit olika etiketter på paketen så att Andreas och hans syskon inte ska blanda ihop sina paket. Andreas instämmer i detta. Helena kommenterar att: annars kanske du får smink, borstar och fina kläder, och syftar på att Andreas annars riskerar att få sin systems julklappar. Barnen skrattar. (Fältanteckningar, förskoleklassen Bläckfisken)

Utöver gränsupprätthållanden likt det som beskrivs ovan visar även analysen av det empiriska materia-

let att pedagogerna kommenterar barnens utseende i traditionellt könade termer. En av flickornas hår benämns till exempel i samband med en morgonsamling för änglahår, vilket kan tillskrivas egenskaper kopplade till skönhet och behag (Odenbring 2010). Även Erik blir beskriven i traditionellt könade termer i samband med en fredagsutflykt i stadsparken, vilket skildras i nedanstående fältutdrag.

Erik meddelar att han vill klättra upp i ringarna som sitter högt upp i klätterställningen. Han hävdar att han inte kommer att slå sig om han skulle trilla ner, när Helena påpekar att det både är svårt och att ringarna sitter högt upp för honom. Det visar sig vara svårt att komma upp till ringarna, men Erik lyckas till slut. Helena kommenterar det hela med att benämna honom för muskelpaket. (Fältanteckningar, stadsparken)

Här är det Eriks fysiska kropp som är i fokus, vilket kan tillskrivas en traditionell syn på pojkar som fysiskt starka (jämför Connell 1999). Till skillnad mot Sonya och klättringen i klätterträden i stadsparken som redovisades tidigare i artikeln, får inte Erik någon förmaning av Helena att han måste ta det försiktigt och kan slå sig. I stället påpekar Helena för honom att klätterställningen är avancerad och att ringarna sitter högt upp och är svåra att nå. Tittar man närmare vad som uttrycks verbalt i de respektive episoderna är budskapen till Sonya respektive Erik av olika karaktär, vilket kan anknytas till teoretiska resonemang om att olika typer av bemötande av pojkar och flickor skapar olika förväntningar utifrån kön (se till exempel Thorne 2005).

Avslutande kommentar

Syftet i föreliggande artikel har varit att kritiskt granska hur barns möjligheter att pröva och utveckla sina förmågor i termer av gränsöverskridande framträder lokalt i förskoleklassen Bläckfisken. Förståelsen av gränsöverskridande har i föreliggande artikel inte enbart handlat om det faktiska tillträdet till andra könets aktiviteter, vilket belysts i tidigare studier (Hellman 2008, 2010; Thorne 2005), utan här har det även handlat om att studera hur barn utmanar traditionella föreställningar om kön. Det har jag gjort genom att studera och analysera specifika så kallade episoder från fältanteckningarna (jämför Lappalainen 2008). Fokus har riktats mot barnen Sonyas och Eriks gränsöverskridande agerande och hur detta visade sig variera.

Sonya och Erik är två barn i förskoleklassen Bläckfisken som utmärker sig genom att de försöker gå sina egna vägar. Ibland sker agerandet relativt problemfritt, men det finns också situationer då agerandet ifrågasätts, vilket Sonya får erfara. När det gäller Sonyas stora passion att klättra i träd, blir hon både uppmuntrad och avrådd från att göra det. I det sistnämnda fallet handlar det om att hon måste vara försiktig så att hon inte slår sig, vilket kan ställas i kontrast till situationen med Erik och ringarna på lekplatsen i stadsparken. Där påpekar i stället förskolläraren Helena enbart att klätterställningen är avancerad.

Att flickor vanligen uppmanas att vara återhållsamma och försiktiga kan anknytas till traditionella förväntningar på kön (jämför Connell 1999, 2002; Davies 2003b; Thorne 2005). I Sonyas fall kan det ses som uttryck för gränsupprätthållande. Av resultaten framgår det också att Sonya vågar ifrågasätta auktoriteten, vilket kan tolkas som ett gränsöverskridande agerande. Det sker när att hon ifrågasätter förskol-

lärarens Maries agerande i samband med en konflikt där hon också får rätt och det stöd hon efterfrågar.

I Eriks fall är det episoder då han använder olika typer av utsmyckningar som varit i fokus för analysen. Hans gränsöverskridande agerande förstärks i positiv bemärkelse av såväl personalen som av andra barn. Erik målar sina naglar med lila tuschpenna och bär ett guldhalsband utan att det ifrågasätts. Den återkommande uppmuntran som Erik får i kombination med hans sociala position och popularitet i gruppen är den sannolika förklaringen till att han får detta handlingsutrymme. I linje med Davies (2003a) argumenterar jag att Erik konstruerar vad som kan definieras som en säker form av maskulinitet.

I de redovisade episoderna med Sonya och Erik är det värt att notera att det är Erik som får mest positiv uppmuntran från förskollärares sida. Att det här är en pojke som i större utsträckning tillåts agera gränsöverskridande, skiljer sig från tidigare studier som visar att omgivningen oftare har en betydligt snävare tolerans gentemot konstruktioner av olika former av maskuliniteter (se till exempel Epstein 1999; Epstein och Johnson 1998).

Samtidigt pekar resultaten från Bläckfisken på att förskollärarna tenderar att förstärka traditionella könsmonster genom de förväntningar som åläggs pojkar och flickor då det gäller deras agerande och utseende. Värt att nämna i sammanhanget är att förskollärarna i samband med fältsamtal och intervjuer uttryckte att de hade en ambition att utmana traditionella könsmonster (Odenbring 2010). Resultatet visar emellertid att aktivt gränsöverskridande arbete inte skedde särskilt frekvent i den planerade verksamheten. Även tidigare studier genomförda i förskolan (Eidevald 2009, 2011; Ärlemalm-Hagsér 2010; Ärlemalm-Hagsér och Pramling Samuelsson 2009) pekar på att rådande normer och föreställningar snarare tenderar att upprätthållas än utmanas.

Avslutningsvis vill jag understryka betydelsen av att belysa och kritiskt granska aspekter rörande gränsöverskridanden och gränsupprätthållande i olika utbildningssammanhang. Ytterligare kunskap inom området kan skapa förutsättningar för att vi ska kunna utmana invanda mönster i den pedagogiska praktiken. Såväl föreliggande artikel som tidigare forskning

pekar på att den sociala miljön är av väsentlig betydelse för barns faktiska handlingsutrymme att pröva och utveckla sina förmågor och intressen. Ökad tolerans kan i sin tur skapa utrymme för fler barn att faktiskt vågar utmana traditionella köns mönster.

Litteratur

- Connell, R. (1999): Maskuliniteter. Daidalos AB.
- Connell, R. (2002): Gender. Polity Press.
- Davies, B. (2003a): Hur pojkar och flickor gör kön. Liber.
- Davies, B. (2003b): Shards of Glass. Children reading and writing beyond gendered identities. (Reviderad). Hampton Press.
- Eidevald, C. (2009): Det finns inga tjejbestämmare. Att förstå kön som position i förskolans vardagsrutiner och lek. School of Education and Communication, Jönköping University, 4. ARK Tryckaren.
- Eidevald, C. (2011): "Anna Bråkar" – Att göra jämställdhet i förskolan. Liber.
- Evaldsson, A-C. (2003): "Throwing like a girl? Situating gender differences in physically acrossgame context". I *Childhood*, 10(4), s. 475-497.
- Epstein, D. (1999): "Sex Play: Romantic Significations, Sexism and Silences in the Schoolyard". I Epstein, D. & Sears, J.T. (eds.): *A Dangerous Knowing. Sexuality, Pedagogy and Popular Culture*. Cassel.
- Epstein, D. & Johnson, R. (1998): *Schooling Sexualities*. Open University Press.
- Francis, B. (1998): *Power Plays. Primary school children construction of gender, power and adult work*. Trentham Books.
- Gothlin, E. (1999): *Kön eller genus? Nationella sekretariatet för genusforskning*.
- Göteborgs Stads kansli (2007): Hämtad 2007-11-26 från <http://www.goteborg.se/prod/G-info/statistik/nsf/>
- Hammersley, M. & Atkinson, P. (1990): *Ethnography: Principles in Practice*. (5:e upplagan). Routledge.
- Hellman, A. (2008): "Kan Batman vara rosa? Färg, rörelser och röst som markerer då förskolebarn 'gör' kön". I Nordberg, M. (red.): *Maskulinitet på schemat – pojkar, flickor och könsskapande i förskola och skola*. Liber.
- Hellman, A. (2010): *Kan Batman vara rosa? Förhandlingar om pojkighet och normalitet i en förskola*. Gothenburg Studies in Educational Sciences, 299. Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Jeffrey, B. & Troman, G. (2004): "Time for ethnography". I *British Educational Research Journal*, 30(4), s. 536-548.
- Lappalainen, S. (2008): "School as 'survival game': Representations of school in transition from preschool to primary school". I *Ethnography and Education*, 3(2), s. 115-127.
- Löfdahl, A. & Hägglund, S. (2006): "Power and participations: Social representations among children in pre-school". I *Social Psychology of Education*, 9, s. 179-194.
- Löfdahl, A. & Hägglund, S. (2007): "Spaces of Participation in Pre-School: Arenas for Establishing Power Orders?" *Children & Society*, 21, s. 328-338.
- Nordberg, M. (2005): *Jämställdhetens spjutspets? Manliga arbetstagare i kvinnoyrken, jämställdhet, maskulinitet, femininitet och heteronormativitet*. Skrifter från Etnologiska föreningen i Västsverige. Arkipelag.

- Odenbring, Y. (2010): Kramar, kategoriseringar och hjälpfröknar. Könskonstruktioner i interaktion i förskola, förskoleklass och skolor ett. Gothenburg Studies in Educational Sciences, 292. Acta Universitatis Gothoburgensis.
 - Paechter, C. (2006): "Masculine femininities/feminine masculinities: Power, identities and gender". I Gender and Education, 18(3), s. 253-263.
 - SFS 2010:800 (2010): Svensk författningssamling. Thomsons Reuters Professional AB.
 - Skolverket (2011): Läroplan för grundskolan, fritidshemmet och förskoleklassen, Lgr 11. Skolverket.
 - Thome, B. (2005): Gender play: Girls and boys in school. (10:e upplagan). Rutgers University Press.
 - Vetenskapsrådet (2002): Forskningsetiska principer inom humanistisk – samhällsvetenskaplig forskning. Vetenskapsrådet.
 - Ärlemalm-Hagsér, E. (2010): "Gender choreograph and micro-structures – early childhood professionals' understanding of gender roles and gender patterns in outdoor play and learning". I European Early Childhood Education Research Journal, 18(4), s. 515-525.
 - Ärlemalm-Hagsér, E. & Samuelsson, I.P. (2009): "Många olika genusmönster existerar samtidigt i förskolan". I Pedagogisk Forskning i Sverige, 14(2), s. 89-109.
-